

DE VELE GEZICHTEN VAN DE DUIVEL

Jan Ton

We hebben de Duivel alle eigenschappen en attributen toegeschreven, waar we zelf bang voor zijn en wat we in onszelf niet willen zien. Dus kijken we bij de confrontatie met wat ons 'duivels' toelijkt, liever de andere kant op of maken ons ervan af met een vernietigend oordeel. Op die manier leer je hem natuurlijk nooit kennen. In dit artikel een poging om de Duivel in verschillende gedaanten te ontmaskeren en, wie weet, ervan te gaan houden.

Woeste oerkrachten

In de Noorse mythologie leveren de goden van de bovenwereld, de Asen, strijd met de vernietigende krachten uit de onderwereld. Het is de strijd tussen het intelligente bewustzijn van de goden en de onbewuste oerkrachten van de onderwereld. Ze houden elkaar in een spannend en vaak labiel evenwicht.

In de Griekse godenwereld huizen de goden van licht en bewustzijn hoog op de berg de Olympus. Hades heerst over de onderwereld, Dionysos is de god van de roes en de extase.

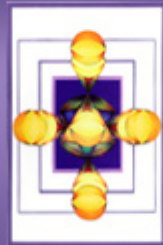
In Oosterse mythologieën worden de goden van de onderwereld afgebeeld als schrikwekkende, vuurspuwende, bloeddrinkende draken en monsters. De 'duivels' in deze culturen zijn objectieve natuurkrachten: de machten van de nacht, de winter, de dood, verval, natuurrampen, 'lagere' instincten. Het is geen wereldbeeld van moreel goed of kwaad. Hades bijvoorbeeld is wie hij is: hij speelt zijn rol in het geheel en wordt gerespecteerd door goden en mensen.

Het paradijsverhaal

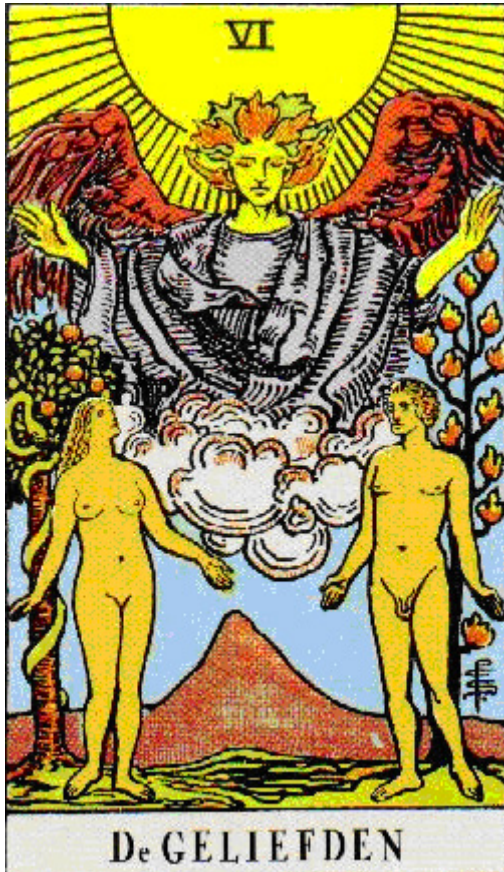
In het paradijs is het de slang, die Eva verleidt om van de boom van kennis van goed en kwaad te eten. De 'duivel' begint 'psychologisch' te worden: hij gaat zich bemoeien met moraal, hij verleidt de mens tot zonde. Door zijn

toedoen wordt de mens uit het paradijs verdreven en begint aan een moeizame reis van vallen en opstaan. De strijd tussen licht en donker gaat zich nu in de mens zelf afspelen en in die strijd heeft ieder mens de vrije keus. De mens maakt weinig kans en de vrouw al hele-maal niet: de slang kon Eva gemakkelijk verleiden en Adam bood ook al geen weerstand aan zijn vrouw. Het wordt het verhaal van de zondeval, de oerschuld, die nauwelijks ooit ingelost zal kunnen worden. Toch blijft het opvallend, dat het God zelf is, die de boom van kennis van goed en kwaad in het paradijs neerzet en vervolgens Adam en Eva erop wijst dat ze van alle bomen mogen eten, behalve van die ene.

Is dat ook niet verleiding? Het lijkt op de paradoxale opdracht: 'denk de komende vijf minuten absoluut niet aan knalrode olifanten!'

Het is alsof God en de Duivel een samenzwering gesloten hebben om de mens te testen.

In het bijbelboek Job gaat het óók op een dergelijke manier. Job heeft alles mee in het leven: hij is rijk, heeft een gezonde, grote familie en is godvrezend. Dan zegt Satan tegen God: 'zou Job nog altijd godvrezend zijn als het hem tegenzat?' Dan sluiten ze een soort van weddenschap: 'laten we eens kijken wat er gebeurt als we hem alles afnemen'. Job verliest vervolgens alles, zelfs zijn gezondheid. Zijn vrienden bespotten hem. Het boek bestaat vooral uit de dialogen en monologen van Job en zijn vrienden, waarin ze God aanklagen en hun lot bewenen, want God helpt de goddelo-

zen en straft de gelovigen. Ze vragen zich af of God wel zo rechtvaardig als ze altijd hadden gedacht. Voor Job is het een hevige innerlijke strijd: zijn geloof in God wordt zwaar op de proef gesteld, maar hij geeft niet op.

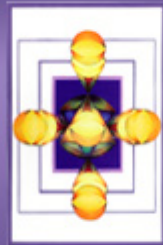
De middeleeuwse duivel

De christelijke asceten zagen de duivel vooral als de begeerte van het lichaam. Kuisheid, armoede, versterving was de weg tot God, tot zelfkastijding en martelaarschap toe. Had ook Jezus niet zijn verzoeken gehad? Ook Jezus werd psychologisch beproefd: hem werd macht beloofd, wereldlijke macht in ruil voor de macht over zijn ziel.

In de middeleeuwen geloofde men nog altijd in het objectieve bestaan van de duivel, die er op uit was om je ziel te winnen. Zijn methode was de verleiding: je kon je ziel verkopen aan de duivel in ruil voor macht, perverse genietingen of bovennatuurlijke vermogens. De duivel manifesteert zich dan b.v. als een wulpse vrouw, die bij de mannen onkuis gedachten opwekt. Of als een misvormd wezen (denk aan Jeroen Bosch) met sadistische trekjes. De Inquisitie is heel creatief geweest in het bestrijden, eigenlijk het bedenken, van allerlei vormen van duivels kwaad. De beschrijvingen van heksenpraktijken en duivelse rituelen zeggen méér over de perverse fantasieën van de Inquisiteurs dan over de werkelijkheid, die ze menen te beschrijven.

De psychologie van Jung

De goden, monsters en engelen waarmee de inventieve middeleeuwse mens de wereld bevolkte, zien we nu als producten van de menselijke geest, eerder dan als objectief bestaande entiteiten. Jung was degene, die de fantasiewereld van de mythen opnieuw serieus nam, maar nu vanuit de psychologie. De naar buiten geprojecteerde mythische wezens zijn uitdrukkingen van krachten die in onszelf leven. Wij zijn zelf het slagveld waarop licht en donker,

hemel en aarde elkaar ontmoeten. God en de Duivel spelen nog altijd onder één hoedje. Jung definieerde het Ego als datgene van jezelf waarvan je je bewust bent, waar je controle over hebt. Het Ego is je zelfbeeld en

dat is tevens het beeld van hoe je jezelf wilt zien. Als je jezelf b.v. ziet als harmonisch en vredelievend, kan het goed zijn (vooral als je daarin verstarde bent), dat je niet goed kunt omgaan met conflict en moeite hebt om voor jezelf op te komen. Het Ego onderdrukt alle opkomende kwaadheid, omdat dat 'niet mag'. Alles wat het Ego verwerpt, vormt je 'Schaduw'. De Schaduw is wat je niet wilt zijn. Wat je in jezelf afkeurt, keur je ook in anderen af. Andersom, als je je Schaduw wilt leren kennen: kijk naar wat je hevig ergert of van streek maakt bij anderen, waar heb je je hardste oordeel? Datgene wat je afkeurt in anderen is datgene wat je in jezelf liever niet ziet of erkent. Volgens Jung is de 'integratie' van de Schaduw heel belangrijk in het proces van persoonlijke groei. Dat doe je door je Schaduw erkenning te geven. Onder ogen zien, dat je lustgevoelens hebt, woedend kunt zijn of kwetsbaar of tiranniek. Het is voor iedereen weer anders, want je persoonlijke duivel heb je zelf geschapen, tegelijk met alle morele keuzes die je hebt gemaakt.

Kennis van goed en kwaad

Licht en donker bestaan niet zonder elkaar en zo is het ook met goed en kwaad. Het is niet eenvoudig om een duidelijke grens te trekken. Nog maar enige tientallen jaren geleden was seks vóór het huwelijk taboe, Toen een neef van mij 'moest' trouwen, was de familie vol morele verontwaardiging. Zijn bruiloft werd in een schaamtevolle stilte 'gevierd'.

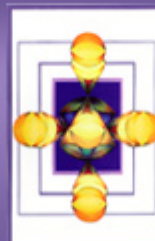
Bij mij gebeurde het tegen overgestelde: ik werd woedend op de oordelende houding van de familie. Wie waren zij dat ze zich het recht toeëigenden om te oordelen? Wat ze deden met mijn neef vond ik eerder 'des duivels', dan

het slippertje dat hij gemaakt had. Ik kwam tot de ontdekking, dat morele rechtlijnigheid een 'duivels' element kon bevatten.

In de Griekse mythe over de koning Pentheus voegen zijn moeder en zijn zusters zich bij een groep, die zich verzameld had rond de god Dionysus. Gegrepen door de roes gingen ze zich te buiten aan alle mogelijke genietingen en hadden de tijd van hun leven. Pentheus werd woedend, riep Dionysus ter verantwoording en dreigde hem te doden. Pentheus was echter totaal geen partij voor de god. De woedende menigte, aangevoerd door zijn verblinde moeder, lynchte hem op gruwelijke wijze. De mythe laat zien hoe zwak de controlerende, verstandelijke rede, vertegenwoordigd door Pentheus, staat tegenover de machtige krachten van de vervoering door wijn, seks en losbandigheid. Wie de strijd aangaat met zijn instincten, is bij voorbaat verloren. In het verhaal wordt gezegd, dat Dionysus vriendelijk is tegenover zijn vrienden, maar genadeloos voor zijn vijanden. Wie vriendschap sluit met zijn dierlijke, instinctieve natuur, mag er de vreugdevolle vruchten van plukken, maar wie het oordelende verstand voorop stelt, lokt onoverkomelijke tegenkrachten uit.

De Duivel in de Tarot

Dionysus was verwant met Pan, de god van het bos en de herders, en die is weer verwant met natuurwezens als faunen en saters. Deze wezens worden vaak afgebeeld met hoeven, staarten en/ of hoornen. In het christelijke Europa van de Middeleeuwen verschijnt de Duivel dan in vormen, die daar op lijken, zie b.v. de schilderijen van Jeroen Bosch. De Duivel uit de Tarot draagt dezelfde kenmerken en in de versie van Waite hebben ook de mensen, die onder de heerschappij van de Duivel staan, hoortjes en staarten gekregen. Niet voor niets wordt de Duivel in de Tarot vaak geassocieerd met het sterrenbeeld Steenbok, de gehoornde. De vijandschap met de instinctieve natuurkrachten wordt voortgezet en roept geweldige

tegenkrachten op. We lijken in een tijd te leven, waarin de kwalijke gevolgen van de ontkenning van het lichaam voluit aan het licht komen. Incest bijvoorbeeld kun je gemakkelijk benoemen als afkeurenswaardig, ik zal dat niet bestrijden. Maar het feit dat het in onze cultuur kennelijk zoveel voortkomt, heeft denk ik te maken met ons respect voor vrouwen, kinderen, seksualiteit, lichamelijk contact. Waar vrouwen gezien worden als een tweederangs geslacht, krijg je misbruik van macht. Waar seksualiteit wordt onderdrukt, ontstaan perverse fantasieën en praktijken. Waar een taboe is op tedere aanraking, groeit in het geniep iets, dat beladen is met schuld en oordeel. Als we weer vriendschap kunnen sluiten met ons dierlijke instinct, winnen we aan levendigheid en levensvreugde: Dionysus zal onze vriend worden.

Hemel en aarde

We hebben de hemel teveel alleen maar omhoog, naar het licht gezocht. Daarmee, zie het verhaal over de Schaduw, hebben we het aardse verbannen en lelijk gemaakt. De aarde was goed genoeg om te misbruiken en uit te buiten. De Duivel draagt alle kenmerken van de goden van de 'aarde'. Die kunnen ons inderdaad gevangen houden in begeerte en lichtzinnig zoeken naar genot. Maar de morele afkeuring daarvan gooit met het badwater het kind weg.

De Tarotkaart 'De Kracht' toont een witte, dus zuivere, vrouw, die op een liefdevolle manier een leeuw temt of streelt. De leeuw als koning van de dieren representeert alle dieren, dus al het dierlijke in onszelf. Onze vrouwelijke, intuïtieve wijsheid respecteert de leeuw, heeft hem lief. De leeuw laat het zich welgevalen en wordt door de aandacht van de vrouw verheven

tot een hoger plan. De aarde, ons lichaam, onze instincten wachten op onze liefde om daardoor getransformeerd te worden. Het genot is dan niet langer het doel, maar een middel om tot een hoger niveau van bewustzijn te komen. De weg naar het licht voert door de duisternis heen en als we de schijnbare duisternis liefdevol omarmen zal het daar licht en helder en vreugdevol zijn. Het paradijs waar we naar verlangen, hoeven we niet te projecteren op een verre toekomst of een hiernamaals. Het paradijs is hier en nu, als we het Licht en de Liefde van de hemel op aarde brengen en ontdekken dat ook die verguisde aarde vol is van leven en liefde en schoonheid.

